

¡A la española!

Manuel de Falla (1876-1946): *El amor brujo* (1915/16)

1A Introducción y Escena

1B En la cueva: La noche

3 El aparecido

4 Danza del terror

5 El círculo mágico

6 A medianoche: Los sortilegios

7 Danza ritual del fuego

Wanneer we Isaac Albéniz (1860-1909) en Enrique Granados (1867-1916) beschouwen als componisten van de eerste generatie die ongeremd elementen uit de Spaanse volksmuziek in hun composities overnamen, dan behoort Manuel de Falla (1876-1946) tot de tweede generatie die zulks deed. Hij werd in 1876 in Cadiz aan de Spaanse zuidkust geboren, maar vestigde zich al spoedig in Madrid om er aan het Real Conservatorio de Música y Declamación te studeren. Zijn eerste composities ontstonden rond 1900: kamermuziek en verschillende zarzuela's ofwel Spaanse operettes. In zijn muziek komen talrijke verwijzingen voor naar de Andalusische volksmuziek, met name de zigeunermuziek van die streek. In 1907 vestigde de Falla zich in Parijs waar hij contacten onderhield met Claude Debussy, Maurice

Ravel, Igor Strawinsky en vele anderen. Kort na het begin van de Eerste Wereldoorlog keerde hij terug naar Spanje en woonde eerst in Madrid, later in Granada. Van 1936 tot 1939 woedde de Spaanse Burgeroorlog. Na de overwinning van de Nationalisten besloot de Falla naar Argentinië te emigreren, al had hij niets te vrezen van het nieuwe regime. Verzoeken om naar Spanje terug te keren wees hij resoluut van de hand. Vanwege zijn gezondheid trok hij zich terug in Alta Gracia op het platteland van Argentinië, waar hij in 1946 stierf.

“El amor brujo” (“De liefde als tovenaars”) is één van de Falla's bekendste werken. Het heeft een ingewikkelde geschiedenis. In 1914 kwam de eerste versie, voor slechts acht instrumenten (vier blazers, drie strijkers, piano) tot stand, als muziek voor een *gitanería*, een operette op thema's uit het zigeunerleven. Als zodanig werd het in 1915 in Madrid opgevoerd, maar zonder veel succes. De Falla bewerkte vervolgens de muziek voor orkest, los van de theatrale oorsprong. Deze versie werd 1916 in Madrid voor het eerst gespeeld en kreeg daarna grote bekendheid. In 1925 werd door de Argentijnse ballerina Antonia Mercé, bekende als La Argentina, een choreografie aan de muziek toegevoegd op basis van de oorspronkelijke *gitanería*. De première van dit ballet vond in 1925 in Parijs plaats. Later zijn nog verschillende andere choreografieën voor de muziek ontworpen zodat die tegenwoordig bekend is in twee gedaanten: als orkestmuziek en als balletmuziek.

Het verhaal van het toneelstuk dan wel ballet is van belang om het karakter van de muziek van de verschillende delen te begrijpen. Centraal in het verhaal staat de Adalusische zigeunerin Candela. Haar overleden minnaar komt elke nacht als geestverschijning terug om met haar te dansen (*El*

aparacido [De verschijning] en *Danza del terror* [Dans van de angst]). Carmelo maakt haar het hof, maar kan haar vanwege de geest niet benaderen. Zij tekent een magische cirkel om de geest buiten te sluiten maar dit mislukt (*El círculo mágico* [De magische cirkel]). Ook een poging om de geest te verjagen door een rituele dans (*A medianoche: Los sortilegios* [Middernacht: De betovering] en *Danza ritual del fuego* [Rituele vuurdans]) mislukt. Uiteindelijk weten Candela en Carmelo het zover te krijgen dat een andere schoonheid, Lucía, met de geest danst en dan wordt de betovering verbroken. En zo leefden zij, Candela en Carmelo, nog lang en gelukkig. Vanavond speelt het KamerOrkest Driebergen de genoemde delen voorafgegaan door de openingsdelen *Introducción y Escena* [Inleiding en Scène] en *En la cueva: La noche* [In de kelder: 's avonds laat].

Joaquin Rodrigo (1901-1999)

Concierto de Aranjuez voor gitaar en orkest (1939)

Allegro con spirito

Adagio

Allegro gentile.

Joaquin Rodrigo was slechts 25 jaar jonger dan de Falla, maar door zijn lange leven is zijn overlijden in 1999 nog maar recente geschiedenis. Was de Falla de belangrijkste Spaanse componist voor de periode vanaf ongeveer 1900 tot de Tweede Wereldoorlog, Rodrigo was dat voor de volgende 60 jaar van de twintigste eeuw. Hij werd geboren in Sagunto, een kleine plaats aan de Spaanse oostkust. Op driejarige leeftijd werd hij blind als gevolg van difterie, maar dit belette hem niet later toch een succesvolle carrière als musicus en componist op te bouwen. Hij studeerde eerst in Valencia, daarna in Duitsland en Frankrijk. In Parijs trouwde hij met de Turkse pianiste Victoria Kamhi. Na het einde van de Spaanse Burgeroorlog vestigde hij zich weer in Spanje, in Madrid. Hij had toen al vele composities op zijn naam staan. Terug in Spanje nam zijn ijver niet af, en tot op hoge leeftijd bleef hij componeren. Bij zijn dood in 1999 liet hij een indrukwekkend oeuvre na in vele, zeer uiteenlopende genres.

Zijn muziek wordt gekenmerkt door het succesvol mengen van drie componenten: de laatnegentiende-eeuwse muziek met haar romantische melodieën en harmonieën, de twintigste-eeuwse muziek met haar vernieuwingen en experimenten, en de Spaanse volksmuziek, met haar typerende ritmes en melodieën. Hij geldt als de belichaming van de Spaanse bijdrage aan de klassieke muziek van de twintigste eeuw. Hij wist een groot en wereldwijd publiek te bereiken en vele eerbewijzen vielen hem ten deel, waarvan de titel “Marqués de los Jardines de Aranjuez”, hem in 1991 verleend door koning Juan Carlos I, misschien wel de opmerkelijkste is.

Rodrigo begon de compositie van zijn gitaarconcert in 1939, terwijl hij nog in Parijs woonde. In Madrid werd het gitaarconcert voltooid met als titel *Concierto de Aranjuez*, een verwijzing naar het Paleis in Aranjuez, zo'n 50 km ten zuiden van Madrid, in het verleden een buitenverblijf van het Spaanse koningshuis. Een duidelijke inhoudelijke verklaring van deze titel valt verder niet te geven. De eerste uitvoering vond plaats op 9 november 1940, in het Palau de la Música Catalana in

Barcelona, door de gitarist Regino Sainz de la Maza (1896-1981), begeleid door het Filharmonisch Orkest van Barcelona onder leiding van César Mendoza Lasalle.

Het Concierto de Aranjuez heeft de opbouw van een traditioneel soloconcert in drie delen: snelle delen om mee te beginnen en te eindigen en een langzaam middendeel. Het eerste deel (Allegro con spirito) wordt geopend door de gitaar die een kort en krachtig ritmisch en melodisch motief laat horen. De speelvreugde spettert er vanaf! Het orkest neemt het motief in verschillende vormen over. Daarna ontwikkelt zich een voortdurende dialoog tussen de gitaar en het orkest met allerlei melodische en ritmische invallen.

Het tweede deel (Adagio) is beroemd geworden vanwege de lange, melancholieke melodie die eerst door de Engelse hoorn ten gehore wordt gebracht en daarna door de gitaar. Het vervolg brengt gedeelten van deze melodie in steeds weer andere vorm, zowel door de gitaar als door het orkest gespeeld. Dan is er ineens een lange solocadens voor de gitaar, waarna de strijkers de hoofdmelodie opnemen.

Het laatste deel (Allegro gentile) is lichtvoetig van aard. Net als het eerste deel begint de gitaar, die een schijnbaar eenvoudig deuntje speelt, dat echter onder de oppervlakte tal van maatwisselingen kent. De strijkers doen het nog eens dunnetjes over. Het stuk blijkt een rondo te zijn: de hoofdmelodie komt nog drie keer terug, achtereenvolgens gespeeld door strijkers, blazers en strijkers, en daar tussendoor horen we nog allerlei kortere en langere vrolijke fragmenten. Het is aan de gitaar om de laatste noten van dit deel en dus van het hele concert te spelen.

Juan Crisóstomo de Arriaga (1806-1826)

Symphonie à grand orchestre (1824/25)

Adagio—Allegro vivace

Andante

Minuetto Allegro—Trio—Minuetto

Allegro con moto

Met Juan Crisóstomo de Arriaga keren we terug naar een vroegere periode in de Spaanse muziekgeschiedenis, de tijd rond 1800, toen het belangrijker werd gevonden om zich aan te sluiten bij de muzikale hoofdstromingen van Europa — lees: Haydn, Mozart en Beethoven — dan een eigen geluid te laten horen. Arriaga wordt wel de Spaanse Mozart genoemd, of door meer precieze mensen de Baskische Mozart. Dat heeft vooral te maken met zijn kwaliteiten als wonderkind en zijn vroegtijdig overlijden. Geboren in 1806 in Bilbao aan de Spaanse noordkust, overleed hij reeds in 1826, nog vóór zijn twintigste verjaardag, vermoedelijk aan de gevolgen van tbc. In dit opzicht overtreft hij ruimschoots alle andere jonggestorven beroemdheden, onder wie Chopin (39), Purcell (36), Mozart (35), Schubert (31) en Pergolesi (26). Reeds vroeg bleken Arriaga's muzikale talenten; ze werden zeer gestimuleerd door zijn vader en zijn oudere broer, beiden musicus. Op zijn elfde begon hij, nog woonachtig in Bilbao, te

componeren. Hij schreef werken voor piano, kamermuziek, motetten, orkestliederen, een opera (*Los esclavos felices* [De gelukkige slaven], 1819) en orkestwerken. In 1821 ging hij naar Parijs, waar hij moeiteloos werd aangenomen op het Conservatorium en eerste prijzen behaalde voor contrapunt en fuga. Hij ging voortvarend verder met componeren; zijn strijkkwartetten werden uitgegeven. Misschien overwerkte hij zich: zijn gezondheid ging achteruit en hij overleed in januari 1826; de precieze datum is niet bekend. Hij werd op 17 januari 1826 begraven, tien dagen voor zijn twintigste verjaardag.

De Symfonie in D klein, vermoedelijk in de jaren 1824-1825 in Parijs geschreven, is één van de laatste werken die Arriaga heeft gecomponeerd. Het werk draagt de Franse titel *Symphonie à grand orchestre*, maar zou ook wel *Grande symphonie à orchestre* kunnen heten: de tijdsduur doet eerder aan die van de symfonieën van Beethoven en Schubert denken dan aan die van Mozart. Bij de luisteraar dringt zich vooral de associatie met Schubert op, maar Arriaga kan die symfonieën nooit hebben gezien of gehoord! Het eerste deel is een beetje een omgekeerde wereld: waar veel symfonieën in een grote-terts-toonsoort beginnen met een inleiding in de corresponderende kleine-terts-toonsoort, is het bij Arriaga juist andersom. Het hoofdbestanddeel van het eerste deel staat in D klein, maar wordt voorafgegaan door een uitvoerige inleiding in D groot. Maar ook na de inleiding is de opzet groots en ruim. Er worden verschillende thema's gebracht, vaak herhaald. Op het eerste thema volgt een tweede thema, dat motivisch verwant is aan het eerste, een kenmerk dat naar Haydn verwijst. Nadat alle onderdelen van de klassieke hoofdvorm zijn afgewerkt, volgt nog een coda in snel tempo tot in maat 728 het slotakkoord wordt bereikt!

Het tweede deel is een uitvoerig langzaam deel in A groot, met een rustig thema dat tegen het einde weer terugkeert. Het derde deel, in D groot, heet nog Minuetto, maar heeft door de snelle driekwartsmaat, waarbij een maat eerder een tel is, meer weg van een Scherzo, zoals we dat van de symfonieën van Beethoven en Schubert kennen. Het Trio laat vooral de blazers aan het woord; daarna wordt het Minuetto nog eens herhaald.

Het vierde deel keert terug naar de hoofdtoonsoort van de symfonie, D klein. De opbouw is traditioneel: twee thema's, in D klein en F groot, in de (herhaalde) expositie, een spel met motieven uit deze thema's in de doorwerking en dan de herhaling van de thema's in de reprise. Hier is het tweede thema in D-groot gezet, om de symfonie met een stralend D-groot-akkoord te laten eindigen.

De verspreiding van Arriaga's werk is vooral te danken aan de activiteiten van familieleden later in de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw. Zij schroomden er niet voor om deze ten behoeve van een uitgave ingrijpend te bewerken. Zo is de Symfonie in D groot pas in 1950 uitgegeven, en wel in een ernstig ingekorte vorm. De meeste uitvoeringen en plaatopnames tot nu toe zijn gebaseerd op die ingekorte versie. In 2006 werd in Bilbao de symfonie voor het eerst in volledige vorm gepubliceerd, 10 minuten langer dan de ingekorte versie. Vanavond hoort u de volledige versie. Het zou wel eens de eerste keer kunnen zijn dat die Nederland klinkt.

Rudolf Rasch